УДК: 378. 385

Коробченко А.А.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Постановка проблеми. Інтеграція до Європейського освітнього простору, входження у Болонський процес, вступ до Світової організації торгівлі вимагають радикальної модернізації системи вищої освіти в Україні. Значущість внеску вищої школи у реформування суспільства підтверджується світовим досвідом. Він показує, що усі країни, які успішно подолали перехід до сучасних ринкових відносин розглядали сферу вищої освіти як пріоритетну [5].

Не дивлячись на успіхи, система, яка існує в нас, на жаль, до цих пір не забезпечує необхідної якості. Зокрема, випускники вищих навчальних закладів не мають необхідного рівня конкурентоспроможності на європейському ринку праці. Це зобов'язує більш глибоко аналізувати тенденції в європейській і світовій освіті.

На порядку денному – необхідність вирішення проблеми формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації і самореалізації в цьому світі.

Як відомо, в межах реалізації Болонського процесу в Україні впроваджується ступенева освіта і кредитно-модульна система організації навчального процесу. Зокрема, кредитно-модульна система є важливим фактором для стимуляції ефективної роботи викладача і студента, збільшення часу їх безпосереднього спілкування в процесі навчання. В таких умовах зменшується частина прямого, заданого ззовні інформування і розширюється застосування інтерактивних форм і методів роботи студентів під керівництвом викладача і повноцінної самостійної роботи в лабораторіях, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації самостійної навчальної роботи у системі освіти постійно знаходяться в сфері інтересів дослідників. Протягом років навколо цієї проблеми виникали і виникають наукові суперечки, в результаті яких народжуються різноманітні погляди і формуються методологічні і методичні позиції. Незважаючи на їх досить суттєву різницю в змісті і твердженнях, ці погляди і позиції відбивають просто різні точки зору, які в цілому ряді випадків відрізняються одна від одної непринциповими якісними характеристиками. Вивчення спеціальних наукових робіт і публікацій свідчить про досить детальний розгляд в психолого-педагогічних дослідженнях питань організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. Так, ґрунтовні дослідження А.М.Алексюка, А.А.Аюрзанайна, П.І.Підкасистого, В.А.Козакова присвячені організації самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання [6]. В.А.Козаков особливу увагу звернув на інформаційно-методичне забезпечення самостійної роботи студентів

[3,4]. В.Д.Мороз вивчав теоретичні і прикладні аспекти самостійної роботи студентів вузів [6]. Автором детально розглянуті і проаналізовані наявні наукові висновки і практичний досвід організації самостійної навчальної роботи студентів, сформульовані основні науково-теоретичні підходи щодо її вдосконалення. Загальні питання організації самостійної роботи студентів висвітлені також в роботах В.Т.Даниленко, Ю.І.Палех, І.Шабдур. Психологічних питань організації самостійної роботи студентів у вузі торкається у своїх дослідженнях Є.В.Заїка. Організаційні основи керівництва самостійною роботою студентів досліджував В.С.Бабкін [1]. Цікаві в науковому плані методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи студентів вузів підготовлені Л.М.Журавською [2].

Важливу роль в осмисленні нами даної проблеми відіграють також психолого-педагогічні роботи М.Б.Євтуха, В.М.Галузинського, П.Я.Гальперіна, А.Ф.Есаулова, І.І.Ільясова, С.В.Кульневича, М.М.Нечаєва, С.Д.Смірнова, Н.Ф.Талізіної.

Мета дослідження. Проаналізувати теоретичні основи організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів.

Результати дослідження та їх обговорення. Навчальний процес у ВНЗ, як усі ми знаємо, включає у себе такі обов'язкові форми: аудиторна (лекції, семінари, практичні) і самостійна робота. В розвинутих країнах це співвідношення аудиторної і самостійної роботи дорівнює 1 : 3,5 (як показує світова практика, самостійна робота має великий дидактичний потенціал) [7].

Крім того, самостійна робота здійснюється студентом в ході аудиторних, обов'язкових за розкладом занять, де він слухає і конспектує лекції; виконує лабораторні роботи, вирішує завдання. Що стосується лекцій і семінарів, то вони обумовлюють основні форми самостійної роботи і види домашніх занять. На лекції рекомендується література,

методи роботи з підручником і першоджерелами (особливе значення приділяється вступній лекції). Семінари розраховані на удосконалення умінь пошуку оптимальних варіантів відповідей, рішень.

Також самостійна робота студентів здійснюється поза спеціальним аудиторно-лабораторним графіком. Може здійснюватися самостійно або під керівництвом викладача [4].

Самостійна робота – це складне педагогічне явище. Вчені визначають її як форму, метод, прийом, спосіб, умову, управління тощо. Існує велика кількість визначень даному феномену. Але в першу чергу для нас – це *активна пізнавальна діяльність студента, яка здійснюється самостійно або під керівництвом викладача.*

Головною ознакою такої діяльності є зовсім не те, що студент працює без сторонньої допомоги, а в тому, що мета його діяльності одночасно несе в собі функцію управління цією діяльністю.

Самостійна робота призначена для оволодіння кожною дисципліною, а також для формування навичок самостійної роботи загалом, у науковій, професійній діяльності; знаходження конструктивних рішень, виходу з кризової ситуації. *Цілі* самостійної роботи:

- *виховна* – виховання самостійності як риси особистості і стереотипу пізнання, тобто потреби до поповнення і оновлення своїх знань;

- *навчальна* – придбання умінь і практичних навичок техніки самостійної роботи, уміння приймати рішення, формувати конкретні завдання в залежності від загального напрямку діяльності, уміння визначати методи і засоби вирішення проблем, які виникають у процесі виробництва і в повсякденному житті;

- *освітня* – набуття студентами загальноосвітніх професійних умінь, знань, навичок.

Професор А.М.Алексюк до основних *форм самостійної роботи*

студентів відносить роботу над підручниками, навчальними посібниками, першоджерелами на лекціях, семінарах і у позалекційний час (конспектування, реферування, складання тез); над конспектами лекцій перед ними і після них; над документами; в лабораторіях, на практичних заняттях; розв'язування задач, виконання вправ; самостійні спостереження; написання творів і переказів; підготовка доповідей, наукових повідомлень; переклад спеціальної літератури виконання різного роду індивідуальних завдань, курсових і дипломних проектів; залучення студентів всіх курсів до активної науково-дослідної роботи різної складності тощо [5].

Обсяг обов'язкового аудиторного навантаження студентів у провідних західних університетах значно скорочений з метою звільнення часу для самостійної роботи. Молодим людям надана можливість навчатися в оптимальному для кожного темпі за індивідуальним графіком роботи.

Відмінними елементами такої структури навчального процесу є:

- електрона і друкована версії навчально-методичного забезпечення навчального процесу;

- чітко організована система щотижневого контролю за якістю виконаної самостійної роботи, в ході якого здійснюється перевірка домашніх завдань і проводиться дві-три міні-контрольні роботи;

- здійснення постійних робочих контактів кожного студента з викладачем.

Реалізована в західних університетах система організації навчального процесу керує самостійною роботою студентів, а також сприяє формуванню в них впевненості в своїх силах і здатності до реальної самооцінки.

Студенти, які отримали свободу при розподіленні власного робочого часу, мають все необхідне для того, щоб ефективно

розпорядитися своїм часом. На веб-сайтах різних кафедр представлені матеріали лекцій, варіанти завдань, рішення і аналіз попередніх завдань, посилання на необхідну літературу і корисні сайти в системі Інтернет.

Управління самостійною роботою студентів реалізується за рахунок використання сучасних інформаційних технологій і зміни характеру роботи викладача.

Професори зменшили непродуктивну витрату часу на викладення стандартного навчального матеріалу. Лекційні курси зберігають тільки принциповий класичний матеріал з акцентом на обговорення нових напрямків у конкретній науці.

Впровадження сучасних інформаційних технологій в навчальний процес дозволило викладачам більше і продуктивніше спілкуватися зі студентами в якості консультантів з проектів і різних навчальних питань.

Таким чином, сучасні інформаційні технології дозволили реалізувати новий спосіб організації навчального процесу і професійного спілкування.

Використання сучасних інформаційних технологій прискорює процес створення єдиного європейського і світового освітнього простору.

Нині, у відповідності із загальними для усіх провідних країн тенденціями розвитку освіти у вітчизняних вузах також суттєво зменшено аудиторне навантаження студентів. Відповідно, збільшено час, який передбачається для самостійної навчальної роботи.

Важливість серйозної самостійної роботи над кожною дисципліною не викликає сумнівів. Однак повинні бути створені умови, які забезпечують її ефективність. Самостійна робота багатьох тисяч студентів, чимало з яких не привчені до неї, не мають навичок пошуку необхідної інформації, обов’язково повинна здійснюватися під керівництвом викладачів і ними контролюватися. Для цього необхідно:

1). Забезпечити наявність і доступність усього необхідного навчально-методичного і довідкового матеріалів. Повинні бути

підготовлені і друкована та електронна версії комплексу навчальних посібників по усіх дисциплінах.

2). Створити і впровадити систему регулярного контролю якості виконаної самостійної роботи (система тестування).

3). Реалізувати систему мобільного зворотнього зв'язку по лінії "студент-викладач". Узгодити роботу з консультування студентів з результатами поточного тестування.

4). Забезпечити кожного студента "провідником" по робочих програмах різних дисциплін; його фрагменти можуть бути представлені на веб-сторінках відповідних кафедр.

5). Розробити і впровадити обґрунтовану систему врахування якості виконання поточної роботи в семестрі при виставленні підсумкової оцінки з дисципліни.

Для того, щоб підвищити якість підготовки спеціалістів, необхідно більш активно здійснювати управління процесом отримання і засвоєння знань студентами під час їх самостійної роботи.

При цьому змінюється роль викладача в самостійній роботі студентів. З традиційної – контролюючої – функції акцент в його діяльності переноситься на функцію управління зовнішніми факторами (формування установок, визначення характеру інформаційного середовища, включення самостійного завдання до структури заняття (лекційного, семінарського, самостійної роботи, яка контролюється, вибір методів роботи у відповідності з наміченими цілями.

Звідси і найважливіше завдання викладача – навчити студента самостійно вчитися. Знання теоретичних ("книжних") положень не є кінцевою метою навчання майбутнього спеціаліста в вузі, а лише засобом її досягнення. Справжня ціль – навчитися підходити до життєвих явищ, до практичних завдань з наукових позицій, тобто зі знанням справи, яка вивчена всебічно. Щоб це уміння реально сформувати, необхідно відповідним чином

будувати самостійну навчальну діяльність студента, виключив заучування, механічне запам'ятовування (зубріння) навчального матеріалу з книг.

Сказане означає, що при читанні літератури, при прослуховуванні лекції студенту слід постійно думкою співвідносити отриману наукову інформацію з власними думками, почуттями, хвилюваннями, критично їх аналізуючи і оцінюючи з нових, вже не житейських, а наукових позицій. Це і буде означати, що на матеріалі, який вивчається розвивається мислення студента, яке дозволяє йому краще учиться далі, не заучуючи теорію, а аналізуючи з її допомогою життєві факти. Тільки так може бути засвоєна будь-яка наука [8].

Важливим завданням викладача, рішення якого допоможе студенту досягти означеної мети, є формування у нього відповідної мотивації до глибокого вивчення науки. Студент повинен вирішити: "Для чого мені знадобиться наука, яку вивчаю, заради чого я її буду вивчати?" Якщо "для диплому", "для престижу" та ін., то зрозуміло, що необхідної мотивації у студента для вивчення науки немає, і її ще необхідно сформувати. Як вирішувати це завдання? Дати студенту зрозуміти, де, коли і для чого "йому особисто" знадобиться в житті знання даної науки. В цьому студенту допоможе вже перша лекція, яка розкриває предмет і завдання науки. Вона повинна зацікавити тим, що має для нього життєво важливий смисл. При подальшому вивченні предмету буде поглиблюватися розуміння необхідності вивчення цієї науки, яке перетвориться в стійкий інтерес. Це і буде означати, що сформувався реально діючий мотив навчальної діяльності – пізнавальний інтерес, який ґрунтується на усвідомленні особистісного смислу оволодіння науковими знаннями.

Для того, щоб самостійне навчання не перетворювалося у безладне читання, не набувало характер чергової тимчасової кампанії (студент півроку – рік відпочиває, а перед сесією штурмує підручники) необхідно допомогти йому перетворити роботу в постійно діючу систему.

Для розвитку мотивації у студентів до самостійної роботи необхідні сучасні, науково обґрунтовані навчальні і методичні посібники як засоби, за допомогою яких студент може вибудувати індивідуальну траєкторію самоосвіти в процесі самостійної діяльності. При цьому викладач повинен: здійснити аналіз завдання з організації самостійної роботи, вихідні дані та умови, виробити стратегічну лінію в своїй діяльності і скласти програму своїх дій, згідно з якою:

- створюється план з предмета;
- розробляється система контролю;
- створюється інформаційно-методичне забезпечення;
- створюється план-графік самостійної роботи з дисципліни (він не є планом проведення самостійної навчальної праці студентів, а являє собою план перевірки його ефективності, що не зовсім одне й те саме. Необхідно справжнє планування);
- плануються дії викладача по забезпеченню внутрішніх умов.

Завдання викладача – дати уявлення про комплекс педагогічних засобів, їх можливостях (не замінюючи вказуванням літературних джерел для виконання конкретного завдання), про принципи вибору з врахуванням індивідуальних особливостей. Тільки володіючи подібною інформацією, студент отримує можливість свідомо і цілеспрямовано відібрати доступні засоби, в тій послідовності, яка буде сприяти найбільш ефективному виконанню завдання. Серед умов, які забезпечують успішне виконання самостійної роботи слід відзначити: умотивованість завдання; чітка постановка пізнавальних завдань; алгоритм, метод виконання роботи, знання студентом способів її виконання; чітке визначення викладачем форм звітності, обсягу роботи, терміну її представлення; визначення видів консультаційної допомоги (консультації настановні, тематичні, проблемні); критерії оцінки, звітності; види і форми контролю (практикум, контрольні роботи, тести, семінар) тощо.

Навіть найкращі плани і графіки самостійної роботи не гарантують успіху, а часто й втрачають своє значення, якщо не організовано їх виконання і не встановлено оперативний систематичний *контроль*. Тому контроль за самостійною роботою – один із найбільш важливих етапів в організації самостійної роботи.

Контроль повинен бути: систематичним, своєчасним, об'єктивним, всеохоплюючим і тощо. Він передбачає:

- спостереження за характером виконання самостійної роботи, рівнем розвитку пізнавальної активності студентів, глибиною творчого пошуку і рішення проблемних питань, ставленням до справи;

- контроль виконання календарного плану-графіка самостійної роботи;

- виявлення студентів, які пасивно відносяться до занять і проведення з ними індивідуальних консультацій;

- оцінку знань, набутих в результаті самостійної навчальної діяльності.

Основні форми контролю: програмований контроль; невелике контрольне завдання, яке включає тільки операції необхідними поняттями; понятійний диктант; опитування студентів з питань попередньої лекції; аналіз роботи студентів над вправами; доповіді і виступи на семінарах; письмові контрольні роботи; контрольні домашні завдання; захист студентами рефератів; колоквіуми; захист курсових і дипломних робіт; перевірка конспектів, робота з зошитом; контроль з питань для самоконтролю; контрольні роботи; тестовий контроль знань.

Тільки організаційні і контрольні заходи вирішального значення в забезпеченні формувальної ролі самостійної роботи не мають.

Кожна кафедра повинна турбуватися про навчання студентів методиці самостійної роботи. В університеті важливо навчити майбутнього спеціаліста:

- вмінню працювати в бібліотеці (каталозі);

- складати бібліографію;

- працювати над різною літературою і джерелами з конкретної теми, складати реферати;
- писати анотації;
- ставити дослід;
- вчити конструювати і оформляти наукову роботу;
- складати доповіді і рекомендації.

По мірі розвитку готовності до самостійної роботи (розвитку мотивації) функція контролю з боку викладача замінюється різними формами самоконтролю.

Від початкового безпосереднього керівництва викладача через керівництво опосередковане студент переходить до самоуправління власною діяльністю. Самостійна робота перестане бути формальною ланкою, якщо буде усвідомлюватися студентом як суттєво необхідний елемент свого розвитку.

Висновки. Таким чином, нині відчувається гостра потреба у принциповій перебудові і вдосконаленні організації навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти на користь тих форм навчання, які формують знання, уміння і навички, які створюють умови для формування у студентів можливостей до самостійного прийняття рішень, вирішення нестандартних і нетипових завдань, високої професійної мобільності, яка характеризується здатністю самостійно здобувати необхідні знання, постійно і самостійно вчитися. Самостійна робота студента є рівноправним елементом навчального процесу, і має однакові з іншими елементами дидактичні цілі і завдання. Вона є важливою функцією активізації пізнавальної діяльності студента. Методи реалізації завдання щодо посилення самостійної діяльності студента в процесі навчання мають бути поширені на всі форми навчальної роботи як в аудиторії, так і в поза аудиторній роботі викладача.

Вирішальна роль у розвитку індивідуальності студентів та їх

творчих здібностей, вміння працювати самостійно належить викладацьким кадрам. Сучасний рівень вимог до організації навчального процесу в вузі потребує педагогічної майстерності від викладачів. Саме він має сформувати в студентському колективі творче і свідоме відношення до навчальної дисципліни і до спеціальності в цілому.

Напрямки подальших досліджень. В результаті подальших досліджень планується розробка методичних рекомендацій щодо поліпшення організації самостійної роботи студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкин В.С. Организационные основы руководства самостоятельной работой студентов: сб.статей / В.С. Бабкин; ред. кол.: Бабкин В.С. и др. – Тюмень, 1976. – 120 с.
2. Журавська Л.М. Методичні рекомендації з організації самостійної роботи студентів / Л.М.Журавська. – Ірпінь: ІГУ**,** 1997. – 78 с.
3. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение / Козаков В.А. – К.: Высшая школа, 1990. – 247 с.
4. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов: учеб. Пособие / В.А. Козаков. – К.: Высш. школа, 1989. – 252 с.
5. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: матеріали до першої лекції. – К., 2004. – 26 с.
6. Мороз В.Д. Самостійна навчальна робота студентів: монографія / В.Д. Мороз. – Харків: ХМК, 2003. – 64 с.
7. Педагогика и психология высшей школы: учеб. пособие. – Ростов- на-Дону: Феникс, 2002. – 544 с.
8. Психологический анализ учебной деятельности: сб. науч. трудов / Под ред. В.Д. Шадрикова. – М.: Логос, 1991. – 263 с.

АНОТАЦІЯ

Коробченко А.А. Теоретичні основи організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів. У статті розглядаються

теоретичні основи організації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова. *Самостійна робота, студенти, навчальний процес, цілі самостійної роботи, форми контролю.*

АННОТАЦИЯ

Коробченко А.А. Теоретические основы организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений. В статье рассматриваются теоретические основы организации самостоятельной работы студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова. *Самостоятельная работа, студенты, учебный процесс, цели самостоятельной работы, формы контроля.*

SUMMARY

Korobschenko A.A. The theoretical basis of the students' selfworking in high schools. The article concerns the theoretical bases of students' selfworking management at the institutions of higher education.

Key words. *Selfworking, students, the educational process, the goals of selfworking, the forms of control.*